

**INTIEME RELATIES EN
SEKSUALITEIT**

Marcel van Aken, Wim Beyers, Maja Deković,
Marca Geeraets, Hanneke de Graaf en Ellen Reitz

Intieme relaties en seksualiteit

Het tijdschrift *Kind en Adolescent* is een uitgave van Bohn Stafleu van Loghum, onderdeel van Springer Media. Naast het wetenschappelijke *Kind en Adolescent* is er het praktijkgerichte tijdschrift *Kind en Adolescent Praktijk*. Beide tijdschriften zijn opgenomen in *BSL Psychologie Totaal*.

Redactie Kind en Adolescent

Dr. S. Begeer

Dr. L. Boendermaker

Prof. dr. H. Colpin

Drs. M.H.W. Geeraets, *voorzitter*

Dr. H.M.Y. Koomen

Dr. N.N.J. Lambregts-Rommelse

Prof. dr. K.G. Van Leeuwen

Dr. R.J.L. Lindauer

Prof. dr. G.J. Overbeek

Prof. dr. P. Prinzie

Dr. B. Soenens

Dr. G.W.J.M. Stevens

Redactiesecretaris

Drs. G.A. Smid

Email: kindenadolescent@gmail.com

Kopij voor Kind en Adolescent kunt u online insturen: ► <https://www.editorialmanager.com/kiad/>

Abonnementen

Klantenservice Bohn Stafleu van Loghum

Postbus 246

3990 GA Houten

tel. (030) 638 37 36

www.bsl.nl

Uitgever

Joyce Rodenhuis

Themaredactie:

Marcel van Aken, Wim Beyers, Maja Deković,
Marca Geeraets, Hanneke de Graaf en Ellen Reitz

Intieme relaties en seksualiteit

Bohn
Stafleu
van Loghum

Houten 2015

ISBN 978-90-368-0967-2

DOI 10.1007/978-90-368-0968-9

ISBN 978-90-368-0968-9 (eBook)

© 2015 Bohn Stafleu van Loghum, onderdeel van Springer Media BV

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën of opnamen, hetzij op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Samensteller(s) en uitgever zijn zich volledig bewust van hun taak een betrouwbare uitgave te verzorgen. Niettemin kunnen zij geen aansprakelijkheid aanvaarden voor drukfouten en andere onjuistheden die eventueel in deze uitgave voorkomen.

NUR 870

Omslagontwerp: Anita Amptmeijer-Klomps - bno

Automatischemaak: Crest Premedia Solutions (P) Ltd., Pune, India

Bohn Stafleu van Loghum

Het Spoor 2

Postbus 246

3990 GA Houten

www.bsl.nl

Voorwoord

Voor u ligt een speciale boekuitgave van het tijdschrift Kind & Adolescent. In Kind & Adolescent worden vier keer per jaar actuele Nederlandstalige wetenschappelijke artikelen gepubliceerd die relevant zijn voor de pedagogische, psychiatrische of psychologische praktijk rondom kinderen en jeugdigen.

Het in 2012 verschenen themanummer Intieme relaties en seksualiteit bevatte onderzoeksartikelen die het verdienen toegankelijk te zijn voor een breder publiek en worden daarom in deze boekuitgave heruitgebracht.

De verschillende hoofdstukken geven een goed beeld van de relationele en seksuele ontwikkeling van de Nederlandse en Vlaamse jeugd. Met de uitgave van dit boek hoopt de redactie een bijdrage te leveren aan de theorievorming over dit onderwerp en een stimulans te zijn voor verder onderzoek op dit terrein.

Namens de redactie van het tijdschrift willen we naast de auteurs uit Nederland en Vlaanderen ook de gastredacteurs danken. Deze uitgave is het resultaat van hun gezamenlijke inspanningen; hiervoor zijn wij hen zeer erkentelijk.

Inhoud

1	Inleiding	1
	<i>Maja Deković, Marcel van Aken, Ellen Reitz, Wim Beyers, Hanneke de Graaf</i>	
2	De seksuele carrière van Nederlandse en Vlaamse jongeren	5
	<i>Hanneke de Graaf, Wim Beyers, Joyce van Acker</i>	
2.1	Inleiding	6
2.2	Methode	6
2.3	Resultaten	8
2.4	Discussie	8
	Literatuur	11
3	Eerste geslachtsgemeenschap op jonge leeftijd: hoe wordt dit beleefd en wat beïnvloedt deze beleving?	13
	<i>Katrien Symons, Lies Verhetsel en Mieke van Houtte</i>	
3.1	Inleiding	14
3.2	Methode	15
3.3	Resultaten	15
3.4	Discussie	17
	Literatuur	17
4	Vroeg seksueel debuut in Nederland	19
	<i>Daphne van de Bongardt, Ellen Reitz, Maja Deković</i>	
4.1	Inleiding	20
4.2	Methode	21
4.3	Resultaten	23
4.4	Discussie	23
4.5	Discussie	24
	Literatuurlijst	28
5	De rol van persoonlijkheid in de ontwikkeling van seksueel gedrag van adolescenten	31
	<i>Laura Baams, Geertjan Overbeek, Judith Semon Dubas, Marcel A. G. van Aken</i>	
5.1	Inleiding	32
5.2	Methode	34
5.3	Resultaten	36
5.4	Discussie	39
	Literatuur	40
6	De beleving van liefde en seks	43
	<i>Wieke G. Dalenberg, E. Saskia Kunnen, Paul L. C. van Geert</i>	
6.1	Inleiding	44
6.2	Methode	45
6.3	Resultaten	46
6.4	Discussie	49
	Literatuur	50

7	Het gebruik van seksueel expliciet internetmateriaal (SEIM) onder adolescenten: ontwikkelingstrajecten en voorspellers	51
	<i>Suzan M. Doornwaard, Regina J. J. M. van den Eijnden, Peter Lugtig, Geertjan Overbeek en Tom F. M. ter Bogt</i>	
7.1	Inleiding	52
7.2	Methode	54
7.3	Resultaten	57
7.4	Discussie	60
	Literatuur	63
8	De effecten van aantrekkelijkheid en sociale status op de datingvoorkeur van heteroseksuele adolescenten	65
	<i>Thao Ha, Geertjan Overbeek, Lieke A. M. W. Wijnhoven, en Rutger C. M. E. Engels</i>	
8.1	Inleiding	66
8.2	Methode	67
8.3	Resultaten	70
8.4	Discussie	72
	Literatuur	74
9	Seksuele aantrekking en gender non-conformiteit	77
	<i>Gabriël van Beusekom, Suzanne C. Roodenburg, Henny M. W. Bos</i>	
9.1	Inleiding	78
9.2	Methode	79
9.3	Resultaten	81
9.4	Conclusie	85
	Literatuurlijst	87
10	Andere cultuur, andere grens?	89
	<i>Marianne Cense</i>	
10.1	Inleiding	90
10.2	Methode	90
10.3	Resultaten	91
10.4	Conclusie	94
	Literatuur	95
11	Seksuele gezondheid in de (dag)klinische jeugd-ggz	97
	<i>Marthy M. Langendonk, Robert Lindeboom, Rob Drost, en Albert E. Boon</i>	
11.1	Inleiding	98
11.2	Methode	99
11.3	Meetinstrument	99
11.4	Resultaten	99
11.5	Discussie	102
	Literatuur	103

12	Seksuele gezondheidsbevordering van jongeren in Nederland	105
	<i>Ineke Mouthaan en Ineke van der Vlugt</i>	
12.1	Inleiding	106
12.2	Kennis over determinanten van seksueel (on)gezond gedrag	106
12.3	Verbreding van thema's en doelgroepen	107
12.4	Kwaliteit en effectiviteit van interventies	107
12.5	Bereik en implementatie	108
12.6	Conclusie	111
	Literatuur	112
13	Slotbeschouwing	113
	<i>Ellen Reitz, Maja Deković, Marcel van Aken, Wim Beyers en Hanneke de Graaf</i>	
13.1	Sekseverschillen	116
13.2	'Ongebruikelijke' seksuele ontwikkeling	116
13.3	Voorlichting/hulpverlening	117
13.4	Toekomstig onderzoek	118
	Literatuur	119

Inleiding

Maja Deković, Marcel van Aken, Ellen Reitz, Wim Beyers, Hanneke de Graaf

Prof. dr. M. Deković is hoogleraar van de afdeling Orthopedagogiek: Psychosociale Problemen, Universiteit Utrecht.

Prof. dr. M.A.G. van Aken is hoogleraar Ontwikkelingspsychologie, Universiteit Utrecht.

Dr. E. Reitz is universitair docent bij de afdeling Orthopedagogiek: Psychosociale Problemen, Universiteit Utrecht.

Prof. dr. W. Beyers is hoogleraar aan de vakgroep Ontwikkelings-, Persoonlijkeids-, en Sociale Psychologie, Universiteit Gent.

Dr. H. de Graaf is senior onderzoeker bij Rutgers WPF. E-mail: h.degraaf@rutgerswpf.nl.

Het leren omgaan met seksualiteit, lichamelijkheid, en intimiteit hoort bij een gezonde ontwikkeling. Intieme relaties en seksualiteit zijn voor jongeren zelf een belangrijk thema. De ervaringen die ze opdoen op dit gebied leggen een belangrijke basis voor latere intieme contacten en relaties. Ondanks dit is seksualiteit bij kinderen en adolescenten vaak een ‘vergeten’ onderwerp aan Nederlandse en Vlaamse universiteiten. Zowel in het onderzoek naar de ontwikkeling van jongeren als in de opleidingen voor ontwikkelingspsychologen, pedagogen en kinderpsychiaters wordt er relatief weinig aandacht aan besteed. Het onderzoek dat wordt verricht op dit gebied vindt meestal plaats bij buitenuniversitaire instellingen gespecialiseerd in (volwassen) seksualiteit en is vaak beschrijvend en cross-sectioneel van aard, met minder aandacht voor ontwikkelingsaspecten. Daarnaast zijn deze studies vaak gericht op seksualiteit per se, en minder op de relationele context waarbinnen seksualiteit plaatsvindt.

In dit boek presenteren we de resultaten van enkele studies die een uitgebreider licht werpen op ‘het liefdesleven’ van Nederlandse en Vlaamse jongeren. Kenmerkend voor deze studies is dat ze, in tegenstelling tot veel onderzoek tot nog toe, seksualiteit breed definiëren. Terwijl in het verleden de focus vooral lag op (de timing van) geslachtsgemeenschap en op seksueel risicogedrag, wordt seksualiteit nu gezien als een onderdeel van normale psychosociale ontwikkeling, met verschillende gedragingen, en ook met bijhorende emoties en cognities. Naast de beschrijving van verschillende trajecten waarlangs seksualiteit bij jongeren zich kan ontwikkelen, wordt in de studies in dit boek ook aandacht besteed aan de theorievorming en de verklaringen voor deze verschillende ontwikkelingstrajecten. De studies maken gebruik van verschillende onderzoeksmethodes (cross-sectioneel en longitudinaal kwantitatief onderzoek, kwalitatief onderzoek, experimenten) en zijn uitgevoerd bij verschillende groepen jongeren (naast ‘gewone’ Nederlandse en Vlaamse jongeren, ook jongeren die afkomstig zijn uit etnische en seksuele minderheden en jongeren uit klinische populaties). Hierdoor wordt een veelomvattend beeld geschetst van de relationele en seksuele ontwikkeling van de hedendaagse jeugd.

Het boek begint met een beschrijving van de seksuele carrière die Nederlandse en Vlaamse jongeren tegenwoordig doorlopen (De Graaf, Beyers en Van Acker). Het begrip ‘seksuele carrière’ verwijst naar de volgorde en timing van de verschillende stappen die jongeren zetten wanneer ze zich ontwikkelen van relatief onervaren naar relatief ervaren op seksueel gebied: zoenen, voelen en strelen, elkaars geslachtsdelen met de hand stimuleren en ten slotte geslachtsgemeenschap. Door gebruik te maken van de gegevens uit twee recente grootschalige kwantitatieve onderzoeken, laten de auteurs de percentages van jongeren zien die een ‘gebruikelijke’ of een ‘ongebruikelijk’ seksuele carrière doorlopen en gaan ze na wat de verschillen en overeenkomsten zijn tussen jongens en meisjes en tussen Nederlandse en Vlaamse jongeren.

In de volgende bijdrage (Symons, Verhetsel en Van Houtte) gaat het om de vraag hoe jongeren die hun eerste geslachtsgemeenschap op jonge leeftijd hadden, dit hebben ervaren en welke factoren deze beleving beïnvloeden. Omdat een vroeg seksueel debuut potentiële risico’s met zich mee brengt, wordt deze groep jongeren vaak als een risicogroep beschouwd en richtte het onderzoek zich vaak op problematische aspecten van seksualiteit, zoals onveilige en ongewenste seksuele ervaringen. Er is echter weinig onderzoek vanuit het perspectief van jongeren zelf. In deze bijdrage komen de jongeren zelf aan het woord. In diepte-interviews met 24 respondenten die hun eerste geslachtsgemeenschap vóór hun veertiende jaar hadden, werd gevraagd naar zowel negatieve als positieve aspecten, naar de manier waarop de besluitvorming is verloren en naar hun (seksuele) ontwikkeling tot aan die eerste keer.

Vroeg seksueel debuut staat ook centraal in de bijdrage van Van de Bongardt, Reitz en Deković. Gebaseerd op het biopsychosociale model van seksuele ontwikkeling, onderzoeken de auteurs in een longitudinale studie zowel individuele (biologische, psychologische) als so-

ciale (familie, leeftijdgenoten) factoren die een rol kunnen spelen in de timing van seksueel debuut. Daarbij wordt een groep jongeren die voor hun zestiende jaar gemeenschap heeft gehad vergeleken met een groep jongeren die nog geen ervaring met seksuele gemeenschap had of deze ervaring na hun zestiende heeft opgedaan. Ook worden de verschillende voorspellers van de timing van seksueel debuut tegelijkertijd onderzocht, wat het mogelijk maakt om de relatieve bijdrage van deze afzonderlijke factoren te onderzoeken.

In de bijdrage van Baams, Overbeek, Dubas en Van Aken wordt de rol van een van deze individuele factoren – persoonlijkheid – verder onderzocht. Daarbij wordt een bredere definitie van seksualiteit gebruikt: ervaring met specifieke seksuele gedragingen (tongzoenen, voelen/strelen, schuren, orale seks, en vaginale seks), met *casual* seks (seksuele ervaringen zonder zich emotioneel betrokken te voelen bij een sekspartner), en seksueel risicogedrag (geen gebruik van condoom, online seksueel gedrag of seks tegen vergoeding). De adolescenten worden ingedeeld in drie persoonlijkheidstypen (ondercontroleerende adolescenten, overcontroleerende adolescenten, en veerkrachtige adolescenten), en er wordt gekeken of deze drie persoonlijkheidstypen bij aanvang van de studie (rond 14 jaar) verschillen in deze aspecten van seksualiteit. Daarnaast wordt onderzocht of persoonlijkheidstypen de ontwikkeling van seksueel gedrag over een periode van 18 maanden kunnen voorspellen.

Dalenberg, Kunnen en Van Geert gebruiken ook een brede definitie van seksuele ontwikkeling (zowel seksueel gedrag als gedachten, gevoelens, wensen en belangen) en presenteren de resultaten van een exploratieve pilotstudie naar de beleving van jongeren op het gebied van liefde en seks, gebaseerd op de dagboeken die jongeren invullen.

Seksualiteit in de adolescentie omvat meer dan slechts seksuele gemeenschap. In de bijdragen van Doornwaard, Van den Eijnden, Lugtig, Ter Bogt en Overbeek staat het gebruik van seksueel expliciet internetmateriaal (SEIM) centraal. Het internet is, meer dan ieder andere mediavorm, bedolven met seksueel expliciet materiaal. Het feit dat dit materiaal zo makkelijk toegankelijk is voor de jongeren, baart ouders en professionals weleens zorgen. In hun longitudinale studie onderzoeken de auteurs de mate waarin de jongeren gebruikmaken van SEIM, identificeren ze de verschillende ontwikkelingstrajecten in SEIM-gebruik en gaan ze na welke persoons- en omgevingsfactoren deze verschillende trajecten voorspellen.

Een van de eerste stappen in het opdoen van seksuele ervaringen is het *daten*. Een overgrote meerderheid van adolescenten tussen twaalf en achttien jaar heeft ervaring hiermee. Welke factoren bepalen de datingvoorkeuren van adolescenten? In de studie van Ha, Overbeek, Wijnhoven en Engels onderzoeken de auteurs middels vragenlijsten en een experiment, de rol van de fysieke aantrekkelijkheid en sociale status van een potentiële partner in de datingvoorkeuren van adolescenten. Ook gaan ze na of de perceptie van eigen aantrekkelijkheid hierin een rol speelt.

In tegenstelling tot de voorafgaande bijdragen die zich richten op adolescenten 'in het algemeen', gaan de volgende drie bijdragen over minderheidsgroepen. Van Beusekom, Roodenburg, en Bos onderzoeken de verschillen tussen adolescenten die zich wel en niet aangetrokken voelen tot iemand van hetzelfde geslacht. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat jongeren die zich seksueel voelen aangetrokken tot hetzelfde geslacht met negatieve ervaringen uit de omgeving worden geconfronteerd en dat de kans op negatieve ervaringen toeneemt wanneer zij, in de ogen van leeftijdgenoten, gender non-conform zijn (dat wil zeggen, de kenmerken en het gedrag vertonen die cultureel met het andere geslacht worden geassocieerd). In deze studie wordt onderzocht in hoeverre zowel seksuele aantrekking tot hetzelfde geslacht als gender non-conformiteit bij adolescenten samenhangen met negatieve ervaringen uit de omgeving (homofobisch gepest en buitengesloten worden door leeftijdgenoten).

In de bijdrage van Cense wordt de aandacht gericht op jongeren die afkomstig zijn uit etnische/culturele minderheidsgroepen. De vraag in dit onderzoek is in hoeverre de culturele achtergrond van jongeren een rol speelt in hun opvattingen over en hun ervaringen met seksueel grensoverschrijdend gedrag (het gedrag dat over de grens van een van de betrokkenen gaat, en waarbij een partner die geen seks wil wordt overgehaald, beïnvloed, gemanipuleerd, gechanteerd of gedwongen). In biografische interviews met 68 jongeren van verschillende culturele achtergronden is ingegaan op de betekenis van seksualiteit in hun leven, hun seksuele zelfbeeld, hun seksuele loopbaan en hun opvattingen over wanneer seksueel gedrag over een grens gaat. Op basis van deze resultaten zijn tien profielen gemaakt, vijf per sekse, die weergeven wat het risico is om met een bepaalde vorm van seksueel grensoverschrijdend gedrag in aanraking te komen.

Het is aannemelijk dat jongeren die vanwege psychiatrische problematiek (dag) klinisch worden behandeld ook op het gebied van hun seksuele gezondheid kwetsbaar zijn. Naast de psychiatrische problematiek zelf, die ook een impact kan hebben op seksueel functioneren, hebben deze jongeren immers ook minder mogelijkheden om op een gebruikelijke manier met seksualiteit te experimenteren, doordat de contacten met leeftijdgenoten veranderen of worden onderbroken. Hoe groot deze problematiek is en op welke gebieden problemen zich uiten, is echter nog onduidelijk. Langendonk, Lindeboom, Drost en Boon presenteren de resultaten van hun onderzoek bij jongeren uit een jeugd-ggz-instelling. Deze jongeren worden vergeleken met jongeren uit de algemene populatie met betrekking tot hun seksuele ervaring, beleving en problemen op het gebied van seksualiteit. Ook is gevraagd naar de communicatie en voorlichting over seksualiteit binnen de instelling.

Het onderwerp van de een na laatste bijdrage van dit boek is de seksuele gezondheidsbevordering van jongeren in Nederland. Mouthaan en Van der Vlugt geven een overzicht van een aantal belangrijke ontwikkelingen die in de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden, bespreken het aanbod van interventies die op dit moment beschikbaar zijn, en rapporteren de resultaten van (het weinige) onderzoek naar het bereik, de uitvoering en de effectiviteit van deze interventies.

In de laatste bijdrage, ten slotte, vatten de redacteurs van dit boek de belangrijkste en meest opvallende resultaten samen, identificeren ze de hiaten in de kennis over de ontwikkeling van de seksualiteit van kinderen en jongeren in Nederland en België en geven suggesties voor vervolgonderzoek.